

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ „УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ”

Географічний факультет

Кафедра лісівництва

**„СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ”**

Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної
інтернет-конференції

Ужгород, 16-30 травня 2016 р.

Ужгород 2016

УДК 630*2/9+504.06(063)

ББК ПЗ/4л0

С76 Стан і перспективи природокористування в Україні: Матеріали І-ї Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції. – Ужгород, 2016. – 105 с.

У збірнику представлено матеріали 15 доповідей І Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Ужгород, 16-30 травня 2016 р.), що висвітлюють стан і перспективи природокористування в Україні з врахуванням засадничих вимог сталого розвитку й охоплення основних напрямків збереження, раціонального використання та відтворення лісових ресурсів. Наголошується на підтримці постійності екологічного потенціалу лісів і сприянні можливому його підвищенню.

Для науковців, практичних спеціалістів, студентів із сфери охорони природи та лісового господарства.

В авторській редакції.

Редакційна колегія: д.с.-г.н., проф. О. Савіна, д.е.н. Газуда М.В., к.с.-г.н. Гербут Ф.Ф., к.с.-г.н. Кічура В.П., к.б.н. Потіш Л.А., к.б.н. Мигаль А.В., к.с.-г.н. Бокоч В.В., к.с.-г.н. Чепур С.С., к.с.-г.н. Кічура А.В.

УДК 502.72

**СТВОРЕННЯ ЛОКАЛЬНИХ ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЙ ЯК ДІЄВИЙ
МЕХАНІЗМ ПО ЗБЕРЕЖЕННЮ РІДКІСНИХ ВИДІВ**

В.В. Мірутенко, О.Ю.Мателешко

*ДВНЗ «Ужгородський національний університет», кафедра ентомології та збереження
біорізноманіття, vmir.ukr@gmail.com, mateleshko@rambler.ru*

Проаналізовано доцільність створення природоохоронних територій місцевого значення в контексті збереження рідкісних видів та угруповань на прикладі ентомологічного заказника місцевого значення «Жорнина».

***Ключові слова:** природоохоронні території, збереження видів, біорізноманіття.*

Однією з найважливіших засад сучасної концепції охорони природи є збереження біорізноманіття видів рослин і тварин та природних ценозів, як місць їх існування. В цьому контексті створення локальних природоохоронних територій є досить дієвим та швидким механізмом для збереження окремих рідкісних видів. Збереження і відновлення природних багатств є також неможливим без дослідження стану біологічного різноманіття. Вирішення цілого ряду екологічних проблем залежить від оцінки стану видового багатства територій. Серед всіх видів тваринних організмів комахи відіграють чи не найважливішу роль в різних типах екосистем і беруть участь у колообігу біологічної продукції.

Комахи є дуже чутливими до змін у навколишньому середовищі. За наявності або відсутності певних видів комах можна судити про стан довкілля. Ця індикаторна роль і пояснює їхнє значення для людини (видів, що завдають істотної шкоди сільськогосподарським культурам, загалом серед комах не так вже й багато). Саме зміни в природному середовищі, а саме руйнування та зміна біотопів, в яких мешкають ті чи інші комахи, є головною причиною зниження чисельності або й повного зникнення багатьох рідкісних видів. Тому основні заходи з охорони видів, що перебувають під загрозою знищення, мають бути скеровані на охорону ландшафтів та місць оселення комах.

Основними факторами, які призводять до зменшення чисельності окремих рідкісних видів жуків, для прикладу, є застосування пестицидів у лісах, вирубування дерев та чагарників, що відповідно призводить до зменшення територій природних місць існування видів. За

прийнятою методикою лісогосподарювання багато дерев не доживають свого природного віку, а молоді посадки дерев є непридатними для живлення та розмноження цих видів. Суцільне вирубування старих дібров і бучин, скорочення площ насаджень дуба і бука, зменшення кількості старих дерев негативно впливає на структуру популяцій багатьох видів твердокрилих.

В процесі польових досліджень, проведених протягом 2009-2010 рр. нами було підготовлено наукове обґрунтування на створення тимчасового ентомологічного заказника місцевого значення «Жорнина». Створення заказника було затверджено рішенням Закарпатської обласної ради № 265, від 12 серпня 2011 року.

Гора Жорнина є вулканічним пагорбом Жорнинського відрог масиву Маковиця-Синяк – частини Вигорлат-Гутинської вулканічної гряди між р. Уж і р. Латориця. Пагорб має характерну форму вулканічного купола, з пологими схилами, однак, з південного боку, схили більш стрімкі. На території масиву трапляються кам'яні виходи.

Ентомологічний заказник «Жорнина» розташований в природному масиві дубово-грабових та дубових лісів, що розташовані на південно-східному схилі г. Жорнина на північній околиці м. Мукачево. Територія площею 9,9 га розташована в межах 9, 10 виділів 15 кварталу Мукачівського лісництва ДП «Мукачівське ЛГ» на висотах від 440 м до 496 м над рівнем моря. Вік дерев 1-го ярусу становить 160-180 років.

Не зважаючи на розташування поблизу густонаселеного району, постійний протягом багатьох віків антропогенний пресинг тут зберігся осередок природних, унікальних для Закарпаття лісових ценозів з домінуванням дуба скельного (*Quercus petraea*) та з надзвичайно високим різноманіттям рослинного світу. Дуб скельний складає основу деревостанів, до якого в перший ярус спорадично домішуються такі цінні види як черешня та натуралізований каштан їстівний, а розріджений другий ярус формують граб, черешня, клен польовий. На південних схилах місцями трапляються реліктові та рідкісні в Закарпатті ділянки низькорослих розріджених теплолюбних посушливих дубових лісів паннонського типу зі специфічним, багатим на види трав'яним покривом. На північних схилах та на вершині поширені змішані деревостани за участі бука лісового у першому та граба у другому ярусах. Тут особливо цінними та вартими збереження є фрагменти угруповань, де поряд з дубом та буком у першому ярусі також зростають черешня і каштан. На цих ділянках зафіксовано надзвичайно високе видове багатство трав'яного покриву зі специфічним поєднанням елементів букового та теплолюбного дубового лісових угруповань. Чагарниковий ярус багатий на теплолюбні види, добре розвинутий на північних та розріджений або рідкий на південних схилах. Серед видів, що занесені до Червоної книги України, відмічена берека – *Sorbus torminalis* [1]. В масиві місцями виявлені невеликі острівці високо цінних для регіону угруповань посушливих субпаннонських чагарників зі значною участю, особливо у трав'яному ярусі, теплолюбних видів.

У масиві зустрічається чимало представників тваринного світу. Тут виявлено декілька рідкісних та зникаючих видів твердокрилих комах, зокрема, жук-олень – *Lucanus cervus*, плоскотілка червона – *Cucujus cinnaberinus*, великий дубовий вусач – *Cerambyx cerdo*, альпійський вусач – *Rosalia alpina*. Всі перераховані види занесені до Червоної книги України [2] і у Додатки до Бернської конвенції (Конвенція збереження дикої природи Європи і природних біотопів) [3], а три останні види включені також до списку загрожуваних видів Міжнародної спілки охорони природи (МСОП) [4, 5, 6].

Крім того тут трапляються туруни (*Calosoma inquisitor*, *Carabus arvensis*, *Carabus intricatus*, *Pterostichus oblongopunctatus*, *Abax parallelus*), мертвоїди (*Necrophorus* spp., *Sylpha* spp.), інші види комах. З хребетних тварин зустрічаються: жовточерева джерелянка (*Bombina variegata*), дятел зелений (*Picus viridis*), жовна чорна (*Dryocopus martius*), великий строкатий дятел (*Dendrocopos major*), середній строкатий дятел (*Dendrocopos medius*), бурозубка звичайна (*Sorex araneus*), вечірниця дозірна (*Nyctalus noctula*), нетопир лісовий (*Pipistrellus nathusii*), білка звичайна (*Sciurus vulgaris*), вовчок сірий (*Glis glis*), полівка руда (лісова) (*Myodes glareolus*), миша жовтогорла (*Apodemus flavicollis*), лисиця (*Vulpes vulpes*), куниця лісова (*Martes martes*), козуля (*Capreolus capreolus*), дикий кабан (*Sus scrofa*) та інші.

Цінність території полягає в тому, що лісовий масив в урочищі Жорнина як важливий осередок концентрації значного біорізноманіття, рідкісних червонокнижних видів комах, і зокрема твердокрилих, високого ценотичного різноманіття та непересічної значимості даного біотопу має величезне природоохоронне значення. Важливою є науково-дослідна та фауністична цінність масиву як компактної зони для вивчення та спостереження за генезом фауни в умовах сьогодення. Крім того, лісовий масив повинен розглядатися як один з важливіших геопросторових вузлів (ключових територій) проектованої екомережі густонаселеного та дуже освоєного району в околицях м. Мукачево. Оскільки він розташований у місці перетину гірських хребтових та річкових екокоридорів, це створює передумови міграційного контакту між вулканічним передгір'ям та низовиною – на сьогодні, через освоєння територій, дуже розірваним. Значимість ролі та функції масиву в цьому сенсі важко переоцінити.

Враховуючи специфічне раритетне біорізноманіття, виявлення тут локальних популяцій рідкісних видів твердокрилих, невелику площу масиву, важливу роль у формуванні екологічної мережі регіону та, разом з тим, високу загрозу освоєння та трансформації, даний лісовий масив потребує беззаперечної охорони, тому саме з цією метою і була створена тут природоохоронна територія.

Хочеться відмітити той факт, що в ході проведених моніторингових ентомологічних досліджень протягом 2015 року, тобто після створення тут ентомологічного заказника,

чисельність рідкісних видів твердокрилих не зменшилася. Тут і надалі зустрічаються жук-олень, плоскотілка червона, вусач великий дубовий, вусач альпійський. Це свідчить про ефективність і доцільність створення подібних природоохоронних об'єктів місцевого значення.

1. Червона книга України. Рослинний світ / за ред. Я.П. Дідуха — К.: Глобалконсалтинг, 2009.— 900 с.
2. Червона книга України. Тваринний світ / за ред. І.А. Акімова. — К.: Глобалконсалтинг, 2009. — 600 с.
3. Каталог флори і фауни Бернської конвенції. Випуск IV. Безхребетні тварини України під охороною Бернської конвенції / За ред. І.В. Загороднюка. — К., 1999. — 60 с.
4. Nieto, A., Mannerkoski, I., Putschkov, A., Tykarski, P., Mason, F., Dodelin, B., Horák, J. & Tezcan, S. 2010. *Cuscuta cinnaberinus*. The IUCN Red List of Threatened Species 2010: e.T5935A11921415. Режим доступу: <http://dx.doi.org/10.2305/IUCN.UK.2010-1.RLTS.T5935A11921415.en>. 25.05.2016.
5. World Conservation Monitoring Centre. 1996. *Cerambyx cerdo*. The IUCN Red List of Threatened Species 1996: e.T4166A10503380. Режим доступу: <http://dx.doi.org/10.2305/IUCN.UK.1996.RLTS.T4166A10503380.en>. 25.05.2016.
6. World Conservation Monitoring Centre. 1996. *Rosalia alpina*. The IUCN Red List of Threatened Species 1996: e.T19743A9009447. Режим доступу: <http://dx.doi.org/10.2305/IUCN.UK.1996.RLTS.T19743A9009447.en>. 25.05.2016.

Мирутенко В.В., Мателешко О.Ю. Создание локальных охраняемых природных территорий как эффективный механизм сохранения редких видов

Проанализирована целесообразность создания природоохранных территорий местного значения в контексте сохранения редких видов и сообществ на примере энтомологического заказника местного значения «Жорнына».

Ключевые слова: природоохранные территории, сохранение видов, биразнообразие

Mirutenko V.V., Mateleshko O.Ju. Creation of local protected areas as an effective mechanism for rare species conservation

The analysis conducted for an advisability of creation of local importance protected areas in the context of the conservation of rare species and communities by the example of the entomological reserve of local importance "Zhornyna".

Keywords: protected areas, conservation of species, biodiversity.